

W XXI wieku ornitologia wciąż skrywa wiele tajemnic. Na naszej planecie żyją gatunki ptaków praktycznie nieznanie nauce. Niektóre z nich są tak tajemnicze i rzadko obserwowane, że nie ma pewności, czy istnieją.

PIOTR GRYZ

www.ornitofrenia.pl

Czajka jawańska

Jeszcze w XX wieku indonezyjska wyspa Jawa tętniła życiem, będąc ostoją wielu endemicznych gatunków zwierząt, w tym ptaków. Niestety dzisiaj jest tylko cieniem dawnego przyrodniczego bogactwa. Wiele z zamieszkujących ją zwierząt już wyginęło, a inne stoją na krawędzi zagłady. Nie do końca wiadomo, do której z tych grup należy niezwykła i zagadkowa czajka jawańska.

Jawa to trzynasta pod względem wielkości wyspa na świecie i piąta w Indonezji. Jeszcze w XX wieku jej znaczną część porastały tropikalne lasy deszczowe, które na wschodzie były dodatkowo wzbogacone terenami otwartymi w typie sawanny. Nic więc dziwnego, że wyspę zamieszkiwała cała masa niezwykłych zwierząt niewystępujących nigdzie indziej na świecie. Były wśród nich endemiczne nosorożce jawańskie *Rhinoceros sondaicus*, tygrysy jawańskie *Panthera tigris sondaica* i wiele innych mniejszych zwierząt, w tym aż 548 gatunków ptaków, spośród których 36 występowało tylko na niej. Niestety, stopień degradacji wyspy, szczególnie poprzez jej wylesianie i osuszenie w XX wieku, spowodował, że Jawa utraciła wiele ze swych walorów faunistycznych. Być może taki utraconym elementem jest tajemnicza czajka jawańska *Vanellus macropterus*. Wiele zwierząt (np. tygrysy jawańskie) wyginęło, a kolejne (jak nosorożce) stanęły na krawędzi zagłady. Nie wiadomo, do której z tych grup należy tajemnicza czajka jawańska *Vanellus macropterus*.

Tajemnicza czajka

Czajka jawańska jest jednym z 23–26 gatunków czajek *Vanellus* – przepięknych ptaków z rodziny siewczkowatych Charadriidae i rzędu siewkowych Charadriiformes. Pokrojem przypomina żyjącą w Polsce czajkę zwyczajną

Vanellus vanellus, ale jest od niej nieco mniejsza, osiąga długość 27–29 cm i masę ciała ok. 325 g (Wiersma i Kirwan 2020). Wyraźniejsze różnice występują w ubarwieniu. Czajka jawańska przypomina bardziej swoje kuzynki z tropików, choć i od nich różni się generalnie ciemniejszym ubarwieniem. Jej głowa, przepaska na brzuchu i lotki są czarne, a wierzch ciała, pierś i górna część brzucha ciemnobrązowe. Kontrastują z nimi białe pokrywy nadgonowe i kuper oraz duże, jasnożółte płyty skóry na bokach głowy, które u okazów muzealnych są czasami opisywane jako białe, prawdopodobnie na skutek pośmiertnego blaknięcia. Ciekawe jest również, że czajka jawańska, w przeciwieństwie do czajki zwyczajnej, ma niezwykle uzbrojenie – dwa duże kolce nadgarstkowe (długości ok. 15 mm) na zgięciu skrzydeł. Taki kolec jest bardzo twardy, zakrzywiony i czarny lub żółty (być może w upierzeniu spoczynkowym lub młodocianym). Jej piękne ubarwienie podkreślają dodatkowo żółtopomarańczowe lub jasnożółte nogi, pomarańczowe w pobliżu stępu i z ciemniejszymi palcami w kolorze sepia (van Balen i Nijman 2007). Niestety, dymorfizm płciowy, sezonowy czy wiekowy nie został opisany, podobnie jak upierzenie piskląt. Ciekawostką może być fakt, że jeden okaz czajki jawańskiej znajduje się w Polsce – w Muzeum Przyrodniczym we Wrocławiu.

Czajka jawańska była najczęściej obserwowana w parach lub pojedynczo, ale odnotowywano też grupy po 4–6 ptaków. Środowiskiem jej życia były tereny otwarte w pobliżu stawów i gęsto zarośniętych bagien, a także grunty rolne, podmokłe pastwiska dla bydła i opuszczone pola ryżowe ze stawami rybnymi, a także namorzyny. Jej głos najbardziej przypominał głos australijskiej kuzynki – czajki płatkolicej *Vanellus miles*. Zauważono także, że czajka jawańska wydawała kilka różnych dźwięków przypominających trąbki zabawki, szczególnie wieczorem, zarówno na ziemi, jak i w locie.

Uważa się, że okres lęgowy tego gatunku przypadał na maj–czerwiec, choć jeszcze w lipcu i sierpniu stwierdzano jaja lub pisklęta. Należy jednak zauważyć, że znanych jest zaledwie 8 lęgów tej czajki, a 7 z nich pochodzi z dwóch lokalizacji w pobliżu Dżakarty (Cabang Bungin i Rawah Tangerang). Miejsce ósmego lęgu nie jest znane. Gniazdo czajki jawańskiej, podobnie jak jej kuzynek, stanowiło zagłębienie w ziemi wysłane luźną trawą. Do jednego z nich, zlokalizowanego w maju 1925, ptaki złożyły 4 jaja, ale w pozostałych znanych gniazdach znaleziono tylko 1–2 jaja o wymia-

rach 44,3–47,8 × 30,8–33 mm. Okres inkubacji nie został poznany, podobnie jak szczegóły opieki nad potomstwem. Raportowano jedynie o atakach drapieżników na lęgi, m.in. oportunistycznej kani bramińskiej *Haliaeetus indus*.

Pożywienie czajki jawańskiej stanowiły larwy owadów, wodne pluskwiaki, chrząszcze, ślimaki, nasiona roślin wodnych i małe ryby. I to praktycznie wszystko, co wiadomo o tym gatunku. Obecnie nie wiadomo, czy nadal istnieje, nie wiadomo też, jaki był jego dokładny zasięg.

W poszukiwaniu jawańskiej czajki

Wiadomo, że czajka jawańska gniazdowała w dwóch częściach wyspy. W zachodniej części Jawy były to okolice północnych wybrzeży, natomiast we wschodniej części południowe wybrzeża (van Balen i Nijman 2007). Niektóre relacje sugerują, że jej zasięg mógł być szerszy i obejmować także pobliskie wyspy Sumatrę i Timor (Collar i in. 2000), a niektóre z dawnych źródeł wskazywały nawet, że była lęgowa na Sumatrze (pojedynczy okaz i jajo), chociaż wiarygodność oznaczeń później podważano.

Czajka jawańska była najprawdopodobniej gatunkiem lokalnie koczującym lub nawet wędrownym, na co wskazuje brak jej obserwacji ze znanych lęgów (np. delty rzeki Asem, PoPONCOL czy Tegallurung) w okresie od lutego do marca. Obserwacje na morzu sugerują natomiast, że niektóre ptaki mogły faktycznie migrować dalej – na Sumatrę lub Timor. Potwierdza to na przykład jeden z raportów z 1872 r., mówiący o kilku ptakach siedzących na relingu statku u wybrzeży Jawy. Jak było w istocie, być może już się nie dowiemy, gdyż od 1939 r. nie odnotowano wiarygodnej obserwacji tego gatunku. Jeżeli nawet czajka jawańska przetrwała, to z pewnością jest gatunkiem krytycznie zagrożonym wyginięciem. Dlaczego jednak zniknęła? Uważa się, że spadek liczebności spowodowany był intensyfikacją rolnictwa, polowaniami, osuszaniem terenów podmokłych oraz antropopresją, choć tak naprawdę jej zniknięcie jest słabo udokumentowane. Jeszcze pod koniec XIX wieku była wielokrotnie obserwowana, a w 1920 roku pozyskano kilka okazów z delty rzeki Tarum oraz w rejonie Tangerang – na zachód od Dżakarty. Wiadomo, że na północnym-zachodnim wybrzeżu Jawy w latach 1927–1928

była jeszcze dość liczna, po czym nagle zniknęła. Ostatnie gniazdo odnaleziono w 1925 r., a ostatnie żywe ptaki widziano na południowo-wschodnich wybrzeżach wyspy – w listopadzie 1938 i kwietniu 1939 r. Potem już nie obserwowano tego gatunku, choć wielokrotnie podejmowano poszukiwania, np. w 1949, 1984 r., a potem w pierwszej dekadzie XXI w. (2001–2012; Iqbal i in. 2013). Koncentrowały się one głównie na trzech obszarach: Bekasi (Jawa Zachodnia) oraz Lumajang i Jember (południowe wybrzeże Jawy Wschodniej), ale sprawdzono także co najmniej 9 innych lokalizacji na wyspie. Niestety, wszystkie okazały się bezowocne, choć pewne nadzieje dawały wywiady z mieszkańcami wyspy i lokalnymi obserwatorami ptaków, według których ptaki widziano w okolicach Jember (połowa lat 50. i lata 80. XX w., potem 1999 r.), Lumajang (1994, 2004 i 2005) i Bekasi (2002–2003 i 2010). Niestety, żadnych z tych domniemyanych stwierdzeń nie udokumentowano ani nie potwierdzono.

Mimo że czajka jawańska nie została jeszcze oficjalnie uznana za wymarłą, a nawet planowane są jej dalsze poszukiwania, wydaje się, że należy ona już do gatunków wymarłych. Jej smutna historia można traktować jako przestrożę dotyczącą innych gatunków jak choćby naszej rodzimej czajki zwyczajnej. Wyniki Monitoringu Ptaków Polski wskazują, że liczebność tego gatunku spadła o 67 proc. w ciągu ostatnich 17 lat! (Wilk i in. 2020). Tak więc czajka zwyczajna jest jednym z 10 gatunków lęgowych w Polsce najsilniej zmniejszających liczebność (Wardecki i in. 2020) i w związku z tym jest uznawana za zagrożoną wyginięciem (Wilk i in. 2020). Różnica między gnieżdżącą się w Polsce czajką zwyczajną a egzotyczną czajką jawańską polega też na tym, że tą pierwszą można jeszcze uratować.

Podziękowania dla mgr. Jana Lontkowskiego z Muzeum Przyrodniczego we Wrocławiu za udostępnienie zdjęcia do artykułu

Literatura

- van Balen S. i Nijman V. 2007. New information on the Critically Endangered Javanese Lapwing *Vanellus macropterus*, based mainly on unpublished notes by August Spennemann (c. 1878–1945). *Bird Conservation International* 17(3): 225–233.
- BirdLife International. 2022. Species factsheet: *Vanellus macropterus*.
- Wardecki Ł., Chodkiewicz T., Beuch S., Smyk B., Sikora A., Neubauer G., Meissner W., Marchowski D., Wylegała P. i Chylarecki P. 2021. Monitoring Ptaków Polski w latach 2018–2021. *Biuletyn Monitoringu Przyrody* 22: 1–80.
- Wilk T., Chodkiewicz T., Sikora A., Chylarecki P. i Kuczyński L. 2020. Czerwona lista ptaków Polski. OTOPI, Marki.
- Collar N.J., Scharlemann J.P.W. i Fisher C.T. 2000. Max E. G. Bartels and the Javan Lapwing *Vanellus macropterus*. *Kukila* 11: 122–124.
- Iqbal M., Lestiyanto T., Wibowo W.K., Taufiqurrahman I. i Nazar L. 2013. In search of the Javanese Lapwing *Vanellus macropterus* 2001–2012. *BirdingASIA* 19: 68–72.
- Wiersma P. i Kirwan G.M. 2020. Javan Lapwing (*Vanellus macropterus*), wersja 1.0. W: *Birds of the World* (red: J. del Hoyo, A. Elliott, J. Sargatal, D.A. Christie, and E. de Juana). Cornell Lab of Ornithology, Ithaca, NY, USA. <https://doi.org/10.2173/bow.sunlap1.01>.